

Ahter gazetesinin 19. yılı 3. sayısının ilk sayfası

Sürüş-i Âzâdî”, *Peyâm-ı Bahâristân*, sy. 40, Tahran 1383 hş., s. 26-29; Abdülhüseyn Nevâî, “Te’sîs ve Tehavvülât-ı Rûznâme-i Ahter”, *Faşl-nâme-i Yâd*, sy. 85, Tahran 1386 hş., s. 80-92; Müslim Abbâsî, “Te’şîr-i Rûznâme-i Ahter ber Pe-dide-i Kânûnhâhi der İnklâb-ı Meşrûtiyyet”, a.e., sy. 85 (1386 hş.), s. 102-122; Abbas Nasr, “Âzâdî, Kânûn ve Meclis der Nigâh-ı Rûznâme-i Ahter”, a.e., sy. 86 (1386 hş.), s. 101-157; Mihrdâd İbrâhîmî, “Taḥlîl-i Muḥtevâ-yi Dû Şümâre-i Âğâ-zîn-i Rûznâme-i Ahter”, a.e., sy. 86 (1386 hş.), s. 252-274; Pirâye-i Yağmâyi, “Ahter”, *DMBİ*, VII, 165-167.

RIZA KURTULUŞ

ÂİŞE ABDURRAHMAN
(عائشة عبد الرحمن)

Âişe bint Muhammed Âli Abdîrrahmân
(1913-1998)

Mısırlı âlim, edip, müfessir
ve eğitimiçi.

Orta halli bir ailenin çocuğu olarak Dimyat'ta doğdu. “Bintü’ş-Şâtî” (sahil kızı) olarak tanınır. Ezher âlimlerinden olan babası ona küçük yaşta Kur’an’ı ezberletti; klasik Arap edebiyatına yönelmesini sağladı. Devlet okullarında eğitim görmesine karşı çıktıysa da annesi ve büyükbabası Şeyh Muhammed Demehucî'nin ısrarıyla eğitime başladı. Üniversiteye girmeden önce *en-Nehda* adlı dergide şiir ve yazıları yayımlandı. 1933'te aynı derginin başyazarlığının yanı sıra yönetimini de üstlendi. Kahire Üniversitesi'nden mezun olduğu 1939 yılında *el-Ehrâm*'da edebî eleştiri yazıları çıkmaya başladı. Önceleri bilhassa Mısır'ın kırsal kesimlerinin sosyoekonomik durumu hakkında yazılar kaleme alırken daha sonra özellikle dinî ve edebî yazılarıyla tanındı. Bunları, hem dönemindeki kadın yazarlara karşı olan olumsuz tutum sebebiyle hem de babasından gizlemek amacıyla Bintü’ş-Şâtî adıyla yayımladı. Mezun olduğu üniversiteye asistan oldu. 1945'te aynı üniversitenin profesörlerinden Emîn el-Hûlî ile evlendi. Hûlî onu Kur’an-ı Kerîm'in edebî tahliline yönlendirdi. Bu döneme kadar geçen hayatını bir roman üslûbuyla anlattığı otobiyografisi ‘*Ale'l-cisr*’de Hûlî ile karşılaşmasının hayatının yönünü belirlediğini söyler.

1950'de Ebül-Alâ el-Maarrî'nin şiiri üzerine hazırladığı çalışmasıyla doktor unvanını aldı. 1951'de Aynişems Üniversitesi'nde Arap dili ve edebiyatı profesörü oldu. Bu dönemde uluslar arası konferanslara katıldı; Mısır'da ve diğer bazı Arap üniversitelerinde dersler verdi. 1973'te metin neşri alanında Arap Dili Cemiyeti'nin ödülüne lâyık görüldü. Kendi çalışmaları yanında özellikle yaptırdığı tezlerle Arap diline

şiirler de yayımlanıyordu. Gazete ayrıca, kendi etrafında toplanan aydın kesimin girişimleriyle Osmanlı ve İrânlı aydınlar arasında bir iletişim ve etkileşime zemin hazırladı. *Ahter*'de çıkan bazı yazılar zaman zaman İrân yönetiminin tepkisine yol açtı. Meselâ İrânlı aydın Mirza Âkâ Hân-ı Kirmânî'nin makalelerinden rahatsız olan Nâsirüddin Şah gazetesinin İrân'a girmesini yasakladı. *Ahter* yazarlarından Mirza Necefali Han Dâniş Tebrîzî'nin Osmanlı-Rus ilişkilerine dair kaleme aldığı Rus karşıtı yazısı da tepki çekti. O sırada Tahran'da İrân'ı ikna edip Osmanlılar'la savaşa sokmak için müzakereler yapan Ruslar bu yazıdan dolayı müzakerelere son verdiler. İstanbul'daki İrân elçisi de *Ahter* yönetimine karşı büyük tepki gösterdi; bu baskılar karşısında gazete yönetimi Mirza Necefali'nin işine son vermek zorunda kaldı. Yine İrân'da muhalefetin gücünü arttırdığı bir dönemde yönetimi eleştiren yazıların artması şahın tepkisini de çekti. İrân'daki tütün boykotu (1890-1891) meselesi hakkındaki bir makale sebebiyle de gazetesinin İrân'a girişi yasaklandı. Ardından İrân'da muhalefetin yurt dışındaki sesi haline gelen *Ahter* bazı yazılardan

dolayı Osmanlı hükümetinin tepkisine de yol açtı. İrân'da İngiliz şirketine verilen tütün tekeli konusu Osmanlı Devleti'ni de ilgilendirdiğinden gazetede bu konuyla ilgili çıkan eleştiri, yorum ve haberler sebebiyle *Ahter*'in yirmi yıl süren yayını Bâbîâlî tarafından 4 Ağustos 1896'da süresiz olarak durduruldu; böylece gazete kapatılmış oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Yıldız-Perâkende, Dosya 15, Gömlek 46; Browne, *LHP*, IV, 468; a.mlf., *The Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge 1914, s. 17-18; Hân Mâlik Sâsânî, *Yâdbûdhâ-yi Sifâret-i İstânbûl*, Tahran 1345 hş., s. 205-207; A. Pistor-Hatam, “The Persian Newspaper Akhtar as a Transmitter of Ottoman Political Ideas”, *Les iraniens d’Istanbul* (ed. Th. Zarcone – F. Zarinebaf-Shahr), Paris 1993, s. 141-142; Rahîm Reîsniyâ, *İrân ve ‘Osmani der Âsitân-i Kâr-ı Bistom*, Tahran 1382 hş., I, 277-292; Rıza Kurtuluş, *1906-1911 İrân Meşrûtiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi* (doktora tezi, 2010), MÜ Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, s. 179-185; Muhammed Gûdrezi, “Ahter Nuḥstûn Rûznâme-i Hâric ez İrân”, *Keyhân-ı Endîşe*, sy. 40, Tahran 1370 hş., s. 124-134; Nâsirüddin Per-vîn, “Ahter-i İslâmbûl”, *İrânşinâsi*, VII/2, Tahran 1374 hş., s. 323-346; Abdülmeḥdî Recâyî, “Naḫd-i Rûznâme-i Ahter”, *Resâne*, sy. 43, Tahran 1379 hş., s. 98-109; a.mlf., “Râhhâ der İrân ez Nigâh-ı Rûznâme-i Ahter”, *Ferheng-i İsfâhân*, sy. 22, İsfahan 1380 hş., s. 98-105; Fâtma Türkçî, “Ahter:

ilişkin birçok yazma eserin gün ışığına çıkmasını sağladı. Emekli olduktan sonra Fas'ta Karaviyyin Üniversitesi'nde Kur'an-ı Kerim çalışmalarına dair dersler verdi. 1994'te uluslar arası Melik Faysal ödülünü kazandı. 1 Aralık 1998'de vefat etti.

Âişe Abdurrahman pek çok alanda eser vermiş bir âlim olup en önemli çalışmalarını Emîn el-Hûlî'nin yöntemini takip ettiği tefsir araştırmaları oluşturur. Âişe, hem klasik metinlere hem de Kur'an'ın tefsiriyle ilgili modern çalışmalara karşı eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. *Terâcimü seyyidâti beyti'n-nübüvve* adlı eserinde Hz. Peygamber'in insan üstü bir varlık olarak gösterilmesine karşı çıkmış, şarkiyatçıların bu bilgilerden yararlanarak İslâm'a nasıl zarar verdiklerini ayrıntılı biçimde anlatmıştır. *Luğatünâ ve'l-hayât* adlı eserinde halk Arapça'sını (el-lugatü'l-âmmiyye) savunan ve Arap harfleri yerine Latin harflerinin kullanılmasını teklif eden bazı Arap ve Batılı yazarları şiddetle tenkit etmiştir. *el-Ḳur'ân ve kazâya'l-insân*'da özgür irade sorununu ele almış, Cebriyeci kader anlayışını sorgulamış, insanın özgür irade sahibi olarak sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Âişe Abdurrahman *et-Tefsîrü'l-beyânî* adlı eserinde (I, 83; II, 27, 29, 30, 56) bazı dil âlimlerini, Kur'an'da yer alan kelime ve cümleleri yalnızca sarf ve nahiv bilimleri kurallarının dar kalıpları içinde ele alıp edebî anlatım gücünü ihmal ettikleri gerekçesiyle eleştirmiştir. Onun dikkat çeken diğer bir yaklaşımı da Kur'an-ı Kerim'i anlama ile tefsir etme arasındaki farktır. Ona göre Kur'an'ı anlamaya çalışmak her müslümanın görevi olmakla birlikte tefsir etme işi başta Arapça olmak üzere dinî ilimlere vâkıf olanların görevidir (*el-Ḳur'ân ve kazâya'l-insân*, s. 347-352; *el-İcâzû'l-beyânî*, s. 96). Bu arada çağdaş tefsir ilminin en önemli sorunlarından birini de İsrâiliyat'ın teşkil ettiğini söyler. Özellikle Yahudilik'ten Müslümanlığa geçen âlimler Tevrat'ta yer alan tarihî bilgileri Kur'an'ı tefsir ederken

kullanmışlardır. Bu rivayetler sonraki dönemlerde müslümanların tefsir anlayışını etkilemiş, hatta tarihî süreçte tefsir ilminin bir parçası haline gelmiştir. Klasik ve modern tefsir çalışmalarını sıkı bir eleştiriye tâbi tutan Âişe Abdurrahman'ın bu tutumu ve özellikle klasik kaynakları eleştirmesi çağdaşı bazı ilim adamlarını rahatsız etmiştir. Ayrıca XX. yüzyılın ikinci yarısında müslüman kadın yazarlar arasında öne çıkan bir isim olarak feministlikle de suçlanmıştır. Âişe Abdurrahman esas itibarıyla, yaptığı çalışmalarda Kur'an'ı ilk muhataplarının anladığı şekliyle anlamayı ve anlatmayı hedef edinmiş, bu çerçevede İslâm âleminin sosyal ve kültürel sorunlarına çözüm bulmaya gayret göstermiş, bu çalışmalarıyla Batı'da ve Doğu'da henüz hayattayken eserleri üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Romanlarında genellikle Mısır köylüsünü anlatmış, anlatımlarında kendi hayatındaki olaylardan etkilendiği izlenimini vermiştir.

Eserleri. A) Tefsir ve Hadis. 1. et-Tefsîr-ü'l-beyânî li'l-Ḳur'âni'l-Kerîm (I-II, Kahire 1962-1969, 1397/1977, 1990). Dil bilimi ağırlıklı tefsir usulü ve tümevarım yöntemi kullanılarak hazırlanan eserde, âyetlerde geçen kelimelerin mânalarıyla aynı kelimenin diğer âyetlerde kazandığı anlamlar üzerinde özellikle durulmuştur. **2. el-İcâzû'l-beyânî li'l-Ḳur'ân ve Mesâ'ilü (Nâfi')** *İbni'l-Ezrak* (Kahire 1391/1971, 1404/1984, 1987). Lugavî ve beyânî Kur'an incelemesi, Kur'an'ın i'câzı konusunda eski ve yeni yaklaşımların değerlendirilmesi ve eleştirisiyle Kur'an'daki 189 garîb kelimeye İbn Abbas'ın, Nâfi' b. Ezrak'ın sorularına göre eski Arap şiirinden kanıtlar getirerek verdiği cevapları kapsayan ve *Mesâ'ilü İbni'l-Ezrak* adıyla bilinen eserin tenkitli neşridir. **3. el-Ḳur'ân ve kazâya'l-insân** (Kahire 1999). Bu eser daha önce yayımlanan *Maḳâl fi'l-insân* (Kahire 1969), *el-Ḳur'ân ve't-tefsîr-ü'l-âşri* (Kahire 1970) adlı çalışmalardan oluşmaktadır. Eserin ilk bölümünde insana ilişkin sorunlar ve Kur'an'dan cevaplar ele alınmış, ikinci bölümde tabii bilimlere ağırlık verilerek yapılan Kur'an tefsirleri tenkit edilmiştir. **4. eş-Şahsiyyetü'l-İslâmiyye** (Beyrut 1986). Kur'an ve hadisler ışığında İslâm'ın öngördüğü orta yol (itidal) ilkesi işlenmiş, her türlü aşırılığa karşı çıkmıştır. **5. Muḥâdarâtü't-tefsîr li-sûreteyi't-Ṭalâk ve'l-Hucurât** (Karaviyyin Üniversitesi, Fas 1985, son sınıf öğrencileri için ders notudur). **6. Tefsîr-ü âyât-i'l-aḥkâm: Sûretü'l-Müddessir** (Karaviyyin Üniversitesi, Fas 1981-83, ders

notu). **7. el-Ḳur'ân ve'l-fikr-ü'l-İslâmiyyü'l-mu'âşır** (Beyrut 1975). **8. Min esrâri'l-'Arabiyye fi'l-beyânî'l-Ḳur'âni** (Beyrut 1972). **9. el-İsrâ'iliyyât fi'l-gazvi'l-fikrî** (Kahire 1974). **10. Muḳaddimetü İbni's-Şalâh ve Meḥâsinü'l-işlâh** (Kahire 1394/1974, 1411/1990). İbnü's-Salâh'ın hadis terimlerinin izahına dair eseriyle Ömer b. Reslân el-Bulkinî'nin onun bir şerhi mahiyetindeki *Meḥâsinü'l-işlâh*'ının tahkiki neşridir (hadisle ilgili bazı makaleleri için bk. Koç, s. 50).

B) Dil ve Edebiyat. 1. Luğatünâ ve'l-hayât (Kahire 1991). Eserde Arap dili, tarihî perspektiften ele alınıp incelenmiştir. **2. Kıyem cedide li'l-edebî'l-'Arabî** (Kahire 1992). Eski ve yeni edebiyat anlayışlarının değerlendirme ve eleştirisine dairdir. **3. Risâletü'l-ğufrân ve ma'ahû Risâletü İbni'l-Kârih** (Kahire 1950, 1397/1977, 1989). Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin *Risâletü'l-ğufrân*'ı ile bunun yazılmasına sebep olan Halepli Ali b. Mansûr İbnü'l-Kârih'in yazdığı, içinde dil, din ve felsefeye dair soruların yer aldığı risâlenin ilmî neşridir. **4. Risâletü's-sâhil ve's-şâhic** (Kahire 1395/1975, 1403/1983, 1404/1984). Yine Maarrî'nin, hayvanların dilinden zamanın bazı siyasal ve sosyal olaylarına eleştiriler yönelttiği edebî ve felsefî eserinin tahkiki. **5. Kıra'e cedide fi Risâletü'l-ğufrân** (Beyrut, ts. [Dârü'l-kitâbi'l-âli]; Kahire 1970). **6. el-Ğufrân: Dirâse naḳdiyye** (Kahire 1954). **7. el-Hayâtü'l-insâniyye 'inde Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî** (Kahire 1944). **8. Mu'cemü'l-Muḥkem li'bn Sîde**. İbn Sîde'nin *el-Muḥkem ve'l-muḥîṭü'l-a'zam* adlı sözlüğünün III. cildinin neşridir (Kahire 1377/1958, 1963). **9. el-Edebü'l-'Arabî beyne't-türâş ve'l-mu'âşara** (Bağdat 1973). **10. el-Hansâ': eş-Şâ'iretü'l-'Arabiyyetü'l-ülâ eş-şâhâbiyye** (Kahire 1957).

C) Hz. Peygamber ve Aile Fertleri. 1. Ma'a'l-Muḫtafâ (şallallâhü 'aleyhi ve sellem) (Kahire 1997). **2. Ümmü'n-nebî** (Kahire 1961; Beyrut 1399/1979). **3. Nisâ'ü'n-nebî** (Kahire 1961). Selâmi Münir Yurdap tap eseri *Peygamberimizin Mübarek Zevceleri* adıyla Türkçeye çevirmiştir (İstanbul 1970). **4. Benâtü'n-nebî** (Kahire 1963). **5. es-Seyyide Zeyneb (bint 'Alî): Baḫaletü Kerbelâ'** (Kahire 1392/1972). Seyyid Ca'fer Gazbân bu eseri *Zeyneb 'aleyhe's-selâm: Ḳahramân-ı Kerbelâ'* adıyla Farsçaya çevirmiştir. **6. Sükeyne bint el-Hüseyn** (Beyrut 1406/1985). **7. Terâcimü seyyidâti beyti'n-nübüvve** (Kahire 1988). **8. Mevstü'atü âli'n-nebî**

Âişe Abdurrahman

(Beyrut 1387/1967). İsmail Kaya, müellifin bu çalışmalarını, *Rasûlullah'ın Annesi ve Hanımları* (I. cilt, Ankara 1991), *Rasulullah (s.a.v.) Efendimizin Kızları ve Torunları* (II. cilt, Konya 1991; Ankara 1992) adlarıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. Âişe Abdurrahman'ın ayrıca *'Ale'l-cisr (Kahire 1986, otobiyografi); Ma'ca Ebi'l-'Alâ (el-Ma'arri) fî riḥleti ḥayâtiḥ* (Beyrut 1392/1972, 1403/1983; Kahire 1998); *er-Rifû'l-Mısrî* (Kahire 1936); *Ḳazıyyetü'l-fellâḥ* (Kahire 1939); *Seyyidü'l-'azebe* (Kahire 1944); *Şuverun min ḥayâtihinne* (Kahire 1957, 1989); *Sırrü's-Şâtî*² ve *kı-şaş mine'l-karye* (Kahire 1986); *Ḳırâ'e fî veşâ'iki'l-Bahâ'iyye* (Kahire 1986); *Veḳûdü'l-ğazab* (Kahire 1986) adlı eserleri vardır. Âişe Abdurrahman Hallâc-ı Mansûr'un *Kitâbü't-Tavâsin*'i ile (Berkeley 1974) *Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ'sını* (Granada 1991) İngilizce'ye tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

C. Kooij, "Bint al-Shâḫî: A Suitable Case for Biography", *The Challenge of the Middle East: Middle Eastern Studies at the University of Amsterdam* (ed. Ibrahim A. el-Sheikh v.dğr.), Amsterdam 1982, s. 67-72; J. J. G. Jansen, *Kur'an'a Bilimsel, Filolojik, Pratik Yaklaşımlar* (trc. Halilrahman Açar), Ankara 1993, s. 128-141; Mehmet Akif Koç, *Bir Kadın Müfessir Âişe Abdurrahman ve Kur'an Tefsirindeki Yeri*, İstanbul 1998, s. 17-111; Shalahudin Kafrawi, "Methods of Interpreting The Qur'an: A Comparison of Sayyid Quṭb and Bint al-Shâḫî", *IS*, XXXVII/1 (1998), s. 3-17; J. Wahyudi Mh., "Literary Interpretation of the Qur'an: Fawâşil al-Ayât, Qasam and Istifhâm, Three Examples from Bint al-Shâḫî's Tafsir", *a.e.*, XXXVII/1 (1998), s. 19-28; Yudian Wahyudi, "'Ali Sharî'ati and Bint Al-Shâḫî' on Free Will: A Comprasion", *Journal of Islamic Studies*, IX/1, Oxford 1998, s. 35-45; Sahiron Syamsuddin, "Bint al-Shâḫî' on Asbâb al-Nuzûl", *IQ*, XLII/1 (1418/1998), s. 5-23; M. Receb el-Beyyûmî, "'Âişe 'Abdurrahmân', *Mevsû'atü a'lâmi'l-fikri'l-İslâmî*, Kahire 1425/2004, s. 585-589; V. J. Hoffmann-Ladd, "'Abd al-Raḥmân, 'Âişah", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, I, 4-5; a.m.f., "'Abd al-Raḥmân 'Âişah", *The Encyclopedia of Islam Three*, Leiden 2007, fas. 2, s. 16-18; P. Starkey, "'Abd al-Raḥmân, 'Âişah", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, I, 18.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

ÂKÂ HÂN-I KİRMÂNÎ

(آقا خان كرماني)

Mirzâ Abdülhüseyn Âkâ Hân-ı Kirmânî
(1854-1896)

İrânlı aydın ve yazar.

1270 (1854) yılında Kirman'ın Meşîz (Berdesir) beldesinde doğdu. Tarikat ehli olan babası Âkâ Abdürrahim Meşîzî çiftçilikle uğraşıyordu. Annesi bölgenin

tanınmış fakihlerinden Muzaffer Ali Şah Kirmânî'nin torunudur. Eğitiminin Kirman'da tamamlayan Âkâ Han tarih, edebiyat, fıkıh, usul, mantık, felsefe, kelâm, hadis gibi konularda ders aldı. Felsefe hocası, Molla Hâdî-i Sebzevârî'nin talebelerinden Hâcî Âkâ Sâdık'tır. Molla Sadrâ ve Şeyh Ahmed Ahsâî'nin kitaplarını Seyyid Cevâd Kerbelâî'den okudu. Pehlevîce ve biraz da Fransızca öğrendi. 1881'de Kirman'da maliye memurluğu görevine getirildi. Bu görevi esnasında Kirman Valisi Nâsirüddeve ile aralarında ihtilâf çıkınca İsfahan'a gitmek zorunda kaldı. Orada İsfahan Valisi Ali Mirza Zillüssultan'ın yanında çalışırken Fransızca'sını geliştirmeye devam etti. Daha sonra birçok defa beraber olduğu Şeyh Ahmed-i Rûhî ile İsfahan'da ders arkadaşlığı sırasında tanıştı. Kirman valisinin verdiği rahatsızlık yüzünden bu arkadaşıyla birlikte Tahran'a giderek valiye hükümete şikâyet etti. Vali de onun tutuklanıp Kirman'a gönderilmesini istedi. Sadrazam Emînü's-saltana valinin bu isteğini kabul etmediyse de Âkâ Hân-ı Kirmânî'nin şikâyetini geri alması halinde Tahran'da kalabileceğini söyledi. Kirmânî burada tefsir derslerine devam etti, ayrıca Yahyâ Devletâbâdî ve Şeyh Mehdî Şerîf Kâşânî gibi ilim ve düşünce adamlarıyla görüştü. Ancak Tahran'da da rahat bırakılmayacağını anlayınca Şeyh Ahmed-i Rûhî ile önce Meşhed'e, oradan da Reşt ve Tebriz yoluyla İstanbul'a gitti.

Bâbülik inancı ile daha yakından ilgilenen Âkâ Han, kendisiyle aynı düşüncede olan Ahmed-i Rûhî ile birlikte Bâbî lideri Mirza Yahyâ Subhiezal'le görüşmek üzere Kıbrıs'a geçti. Burada Subhiezal'in kızıyla evlendi. Ardından Şam'a gitti ve kısa bir süre sonra tekrar İstanbul'a döndü. İstanbul'da bir süre hastahane yatmak zorunda kaldığı için sıkıntılı günler geçirdi. Durumu iyileşince dostluk kurduğu İran elçisi Muhsin Han Muînülmülk ile beraber Tahran'a gidip geldi. Elçiyile olan bu

ilişkisi, İstanbul'da Farsça yayımlanan *Aḫter* gazetesinde İran hükümetini eleştiren yazıları çıktıktan sonra bozuldu. Bu arada İstanbul'da bulunan birçok İranlı edebiyatçı, şair ve aydınla tanıştı. Bunlardan biri de bir süre evinde kaldığı Mirza Habîb İsfahânî idi. *Aḫter*'deki yazıları sayesinde gazete çevresinde toplanan ilim ve basın dünyasıyla ilişkilerini geliştirdi. Ancak *Aḫter* yönetimiyle anlaşamayınca gazetede yazılarına son verdi. Ardından bir süre İstanbul'daki İranlılar mektebinde ders verdi. Adliye Vekili Rızâ Paşa, Müze-i Hümâyun müdürü Halil Ethem (Eldem), şarkiyatçı Clément Imbault Huart, Abdülhamid Han Gaffârî ve Sâdık Han Selmâsî gibi ileri gelenlere Fars dili ve edebiyatı okuttu. On yıl kaldığı İstanbul'da Türkçe öğrendi, Fransızca'sını geliştirdi ve kısmen İngilizce öğrendi. Batı'da ortaya çıkan düşünce akımlarından ve yeni bilimsel gelişmelerden haberdar oldu. Fransız yazarlarının etkisinde kalsa da esas olarak Cemâleddîn-i Efgânî, Mirza Feth Ali Ahundzâde ve Mirza Melkum Han gibi İranlı aydın ve yazarların etkisi daha öne çıkar. 1890'da İran'ın Londra elçisi Melkum Han'la iletişim kurdu, onun Londra'da çıkardığı *Ḳânûn* adlı gazetede yazıları yayımlandı.

Âkâ Han'ın Melkum Han ile ortak önemli siyasî faaliyeti İstanbul'da Havze-i Âdemiyet (Mecma-ı Âdemiyet) adlı cemiyeti kurma çalışmaları ile başladı. Âkâ Han, Cemâleddîn-i Efgânî ile de çalıştı, onun ittihâd-ı İslâm projesine katıldı. Ancak zamanla yazdığı yazılar ve Bâbülik tarafırlığı İran hükümetinin tepkisini çekti. Kaçar iktidarı, Efgânî'nin başını çektiği ve Kirmânî'nin de içinde yer aldığı şah karşıtı hareketten haberdar olunca Osmanlı hükümetinden Efgânî ile arkadaşlarının yakalanıp İran'a gönderilmesini istedi. Osmanlı hükümeti başlangıçta bu isteği reddettiyse de 1894-1895 yılındaki bir Ermeni isyanında rolleri olduğu gerekçesiyle Mirza Âkâ Han ile arkadaşları Şeyh Ahmed-i Rûhî ve Mirza Hasan Han Habîrül-mülk, Ocak 1895'te tutuklanıp Trabzon'a gönderildi. Birkaç ay sonra Nâsirüddin Şah Bâbî olduğu, Efgânî ve arkadaşlarıyla ilişkisi bulunduğu iddia edilen Rızâ Kirmânî adlı bir kişi tarafından öldürülünce İran'a teslim edilen Kirmânî ve iki arkadaşı şahın öldürülmesi olayından suçlu bulunarak Temmuz 1896'da Tebriz'de idam edildi.

Eserleri. 1. *Âyine-yi İskenderî (Târiḫ-i İrân)* (I-II, Tahran 1324-1326/1906-1908). Başlangıçtan İslâmiyet'e kadar gelen İran tarihi hakkındaki bu eserde Kirmânî'nin

Âkâ Hân-ı Kirmânî